

VIŠŇOVSKÝ, Emil (ed.) (2014): *Univerzita, spoločnosť, filozofia: realita versus hodnoty. S pôvodnou štúdiou Axela Honnetha*. Bratislava: Iris.

JIRSA, Jakub (ed.) (2015): *Idea university*. Praha: Academia.

NEWMAN, John Henry (2015): *Idea univerzity. Ivanka pri Dunaji: Kolégium Antona Neuwirtha*.

Stav univerzitného vzdelávania provokuje už aj v akademickej verejnosti k čoraz početnejším reakciám. Už to nie sú len ojedinelé blogové príspevky na internete či príležitostné štúdie vo vedeckých časopisoch, ktoré referujú o meniaccej sa úrovni vysokoškolského pedagogického a výskumného procesu. Pribúda aj ucelených monografií venovaných tejto problematike. Tento trend je badateľný tak vo svete, ako aj v českom i slovenskom prostredí. Za posledných približne deväť rokov vznikol celý rad kníh, ktoré do väčšej alebo menšej hĺbky analyzujú premenu vysokej školy ako inštitúcie v našom neoliberalnom a postmodernom veku (napr. Keller a Tvrďý 2008; Kaščák a Pulala 2012; Šima a Pabian 2013; Pabian et al. 2014; Hvorecký 2015; Stöckelová 2009; Dvořáčková et al. 2014), pričom v jednom prípade išlo v tejto oblasti dokonca o český preklad dnes už klasickej práce blahoslaveného J. H. Newmana „Idea univerzity“ (Newman 2014) a v dvoch prípadoch o české preklady diela K. P. Liessmanna (2012 a 2015). K nim v uplynulých dvoch rokoch pribudli ešte tri ďalšie tituly, ktoré budú predmetom tejto recenzie.

Z chronologického hľadiska prvým z nich je kolektívne knižné dielo autorov a autoriek zväčša bratislavskej akademickej proveniencie (výnimku tvorí zrejme len Axel Honneth so svojou úvodnou staťou) s názvom *Uni-*

verzita, spoločnosť, filozofia: realita versus hodnoty. Vzhľadom na obmedzený priestor, ktorý ponúka žánrer recenzie sa obmedzme pri bližšom pohľade na toto dielo len na vybrané eseje z tejto zbierky. Ide totiž vo svojej podstate o súbor statí, viac alebo menej vedeckého charakteru, ktoré spája myšlienka uvažovania nad univerzitným prehlbovaním a odovzďaním vedomostí, hoci v prípade poslednej z nich (autorom je František Škvrnda) hovoríme o krátkom pohľade na charakter antického vyššieho vzdelávania. Už úvodná Honnethova stať (z nemčiny ju preložil Ján Demčíšák) môže vyvolávať provokatívne reakcie. Autor tam totiž vyzýva k obnove takmer zabudnutej funkcie filozofie, ktorou je výchova k demokratickému občianstvu. Obviňuje tzv. „*kultúrno-konzervatívny výklad*“ vzdelávacej politiky, podľa ktorého striktná neutralita štátu nepripúšťa demokraciu bez „*permanentného prílevu existujúcich tradícií*“ (s. 19). Logicky tak za zhubný a negatívny považuje taký druh školskej výchovy, ktorý nabáda k poslušnosti voči autoritám a morálnemu konformizmu (porov. s. 16–17). Tento jeho poznatok vyznie provokatívne nižšie, a to vo svetle ďalších dvoch recenzovaných titulov.

Viacere nasledujúce pôvodné slovenské state viac-menej unisono kritizujú súčasné neoliberálne trendy v uni-

verzitnom vzdelávaní. Tak napríklad Emil Višňovský si berie na paškál „komodifikáciu“ a „marketizáciu“ akademickej práce a analógiu „producer/konzument“ vo vzťahu učiteľa a študenta (pozri s. 43) ako objektívne fakty života dnešných univerzít. Ivan Buraj sa zas netají subjektívnym charakterom svojich úvah, keď zisťujeme, čo ho „na tom všetkom neprestajne udivuje a obzvlášť hnevá“ (s. 54). Tým „všetkým“ je v jeho prípade najmä akademický elektronický systém (AiS2), ktorý nepovažuje za zvlášť priateľský voči používateľom a nemá ďaleko od mocenského penálneho nástroja, ktorý má „ambíciu totálne všetko podchytiť, evidovať a riadiť“ (s. 58, zvýraznenie v orig.). Ako podobne reštriktívne voči pedagógom a pedagogičkám chápe rôzne papierové „smernice, príkazy, opatrenia rektora a ďalšie vnútorné predpisy“ (s. 66) Lenka Bohuňická vo svojom príspevku o etike v akademickom prostredí. Kritiku „neoliberalnej politickej racionality“ (s. 87) a kultúry auditu (pozri s. 74 a nasl.) vo vysokoškolskom vzdelávaní nájde v stiahčiteľných z pera Lubice Kobovej, Zuzany Kiczkovej a Miroslava Tížika. Nad „intelektuálnou kultúrou“ zas svojsky uvažuje Erich Mistrík.

Úvahu nad akademickou spoluprácou v spoločenských a humanitných vedách ponúka Mariana Szapuová, zatiaľ čo Peter Sýkora analyzuje systém grantového financovania vedy na Slovensku. Poznomenaniahodné je, že hoci viacerí autori a autorky priamo kritizujú tak súčasne nastavenie grantových schém, ako aj kritérium úspešnosti ich získavania jednotlivými vedeckými kolektívami, takmer všetky eseje boli financované z konkrétnych projektov. A to bez ohľadu na to, či išlo o filozofické diela, texty postavené

na empirickom výskume (Kiczková – výskumné rozhovory, Sýkora – prepočty konkrétnych prostriedkov vynaložených na vedu), alebo len o subjektívne „všeobecné ťažkosti si“ nad aktuálnym stavom univerzitného vzdelávania a výskumu. Z 11 publikovaných esejí len pod tromi z nich nebola uvedená dedikácia konkrétnemu grantu, z toho v jednom z týchto prípadov išlo o Honnethovu úvodnú stať.

Z hľadiska geografického pôvodu i šírky skúseností autorského kolektívu, ako aj časového rozpätia, v ktorom boli texty napísané, je podobným akademickým pokusom, akým je ten bratislavský, aj kniha *Idea university*, ktorú editoval Jakub Jirsa, výskumník z Ústavu filozofie a religionistiky Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe. Obsahuje jedenásť statí starších i súčasných autorov, z ktorých každý sa vyjadruje k niektorým aspektom univerzitného vzdelávania, ktoré vo svojej dobe považoval (považuje) za naliehavé a hodné intenzívnejšej pozornosti. Ako sa píše na prebale knihy, ide na jednej strane o historické texty venované ideí univerzity a liberálnemu vzdelávaniu a zároveň o state reagujúce na krízu univerzít na začiatku 21. storočia. Pre druhú skupinu je, podobne ako v prípade esejí bratislavských autorov a autoriek, typická kritika neoliberalnej paradigmy. Tento prístup vhodne reprezentujú slová Jacksona Learsa: „*Najväčšie nebezpečenstvo tkvie v uplatňovaní trhom diktovaného manažérskeho prístupu: ide o tendenciu podriaďiť univerzity kvantitatívnym štandardom efektivity a produktivity, zmeniť vzdelávanie na komoditu, premeniť centrá otvoreného bádania na výskumné laboratória mamutích friem a školiace strediská zamestnancov*“ (s. 107).

Súčasní autori venujú náležitú a kritickú pozornosť aktuálnym fenoménom, akými sú napríklad rastúci tlak na prepájanie výskumnej a vzdelávacej úlohy univerzít, prudká inflácia vedeckej produkcie v podobe článkov v odborných periodikách, nárast podielu externých študentov, slabá vzájomná prepojenosť v prípade spoločenskovedných odborov, chabé základy elementárnej gramotnosti u absolventov stredných škôl, orientácia univerzít na spĺňanie spoločenskej objednávky v charaktere poskytovaných študijných odborov atď.

Autori, ktorých by sme mohli zaradiť medzi klasikov, sa venujú prevažne uvažovaniu nad funkciami, ktoré univerzita ako inštitúcia plní, akými sú najmä poznávanie, výučba a bádanie. Ako výstižné a reprezentatívne pre túto heterogénnu skupinu autorov sa javia slová Michaela Oakeshotta o tom, že *„čas strávený na univerzite ho [študenta, pozn. M. S.] možno nepripravil zvlášť dôkladne na to, aby si zarobil na živobytie, ale naučil sa tu čosi, čo mu pomôže viesť zmyslupnnejší život“* (s. 79). Práve v tom tkvie ale obraz o univerzite, ktorý z dnešného pohľadu pôsobí ako obsoletný a neadekvátny. Pretože dnes mainstreamom presadzovaná idea univerzity spočíva v orientácii na praktickú uplatniteľnosť nadobudnutých znalostí absolventov na tzv. trhu práce; nejaké „vyššie ciele“, ako napríklad spomínaný „zmyslupnnejší život“, sa pri utilitárnej orientácii na prax a speňažiteľnosť poznatkov neberú do úvahy. A to nielen pre ich ťažkú empirickú uchopiteľnosť a nemerateľnosť.

Od tohto bodu sa nevyhnutne odvíja aj pohľad na Newmanovu *Ideu univerzity*, ktorej podstatná časť vyšla po prvýkrát v slovenskom preklade Matúša Sitára. Na jednej strane musíme prinaj-

menšom pripustiť, že niektoré myšlienky tohto filozofujúceho katolíckeho teológa sú aj dnes inšpiratívne. Napríklad tie o spoločensky očakávanej schopnosti „intelektuálne založeného človeka“ byť expertom na všetky možné závažné otázky (pozri s. 35), či také, ktoré nám pripomínajú, že už v 19. storočí boli univerzity obviňované z neúčinnosti (pozri s. 38). Na druhej strane, len ťažko možno zajmú dnešných, zväčša sekulárnych čitateľov rozsiahle pasáže venované dokazovaniu toho, aká prepotrebná je univerzitne pestovaná teológia či apoteóza pápežskej neomylnosti (pozri s. 45), akokoľvek tieto časti čítame s prihliadnutím k duchu doby, v ktorej boli napísané (obdobie zhruba 20 rokov pred nemeckým Kulturkampfom a spormi o neomylnosť pápeža z čias I. vatikánskeho koncilu). Máločo nám dnes asi povedia úvahy nad tým, akých gentlemanov by univerzity mali vypúšťať do sveta, číniac tak zadosť svojmu údajnému hlavnému poslaniu (pozri s. 106). Úplne v rozpore so súčasným trendom budovania tzv. výskumných univerzít je nepriame Newmanovo odporúčanie oddeľovať akt „objavovania“ od procesu „vyučovania“ (pozri s. 31). Nehovoriac už o ťažej čitateľskej stráviteľnosti týkajúcej sa kvetnatého viktoriánskeho štýlu, akým sa autor vyjadruje, najmä dlhým a ťažkopádnym súvetiam, ktoré môžeme v niektorých prípadoch rátať na deväť (s. 103) alebo dokonca až štrnásť riadkov (s. 121).

V tomto kontexte sa ako čitateľsky o čosi atraktívnejšie môžu javiť doplnkové state piatich slovenských autorov (filozofov a teológov), ktorí si za východiskový materiál pre vlastné texty vybrali práve Newmanovo dielo. Kým napríklad Marian Kuna postavil kardinálovu ideu univerzity povedľa

tej, ktorú vo svojich dielach ponúkol súčasný filozof A. MacIntyre, a kým Jozef Fekete urobil niečo podobné, ale s Heideggerom, Martin Luterán v podstate zreplikoval ponosy svojich kolegov a kolegýň z vyššie spomínaného bratislavského zborníka voči dnes dominujúcej predstave univerzity, ktorá má pripravovať predovšetkým expertov do praxe. Zároveň ponúkol model akejsi neuniverzitnej univerzity, teda takej vysokoškolskej ustanovizne, ktorá by fungovala na báze vzájomných kritických debát študentov mimo štandardnej kamennej inštitúcie. Matúš Sitár vo svojej eseji, naopak, kontemploval nad Nekonečnom, ktoré jediné nám má dať odpoveď na krízu života.

S azda najprovokatívnejšou, ale podobne ako v Newmanovom prípade v Biblii zakorenenou predstavou o univerzite, prichádza katolícky kňaz Ján Dolný. Ten totiž vystupuje s kritikou nielen z teistických, ale priamo z konzervatívnych pozícií, keď kritizuje „technokratické“ zmysľanie dnešných vysokých škôl, ktoré údajne nahradili filozofiu rodovými štúdiami. Pre neho ide v tomto prípade o nevítané „završenie sekularizmu, v ktorom je časť povýšená na celok, čo je v úplnom protiklade s ideou univerzálneho poznávanie“ (s. 185). Potvrdzuje tým vlastne celkový uhol pohľadu, aký na univerzitu ponúkajú nielen jeho kolegovia, samotný J. H. Newman, ale v podstate aj celý vyššie spomínaný český zborník, ktorého editor Jakub Jirsa „nezastiera záujem o [...] konzervatívny prúd v uvažovaní o univerzite a jej úlohe v spoločnosti“ (s. 10). Tento prístup pomerne ostro kontrastuje s bratislavským zborníkom, ktorý len ťažko možno považovať za dielo písané v konzervatívnom duchu.

Spoločným znakom všetkých troch recenzovaných titulov je kritický duch, v akom sú písané, a to napriek značne veľkému časovému rozpätiu, v ktorom konkrétne texty vznikli, najmä pokiaľ ide o práce Newmana či Humboldta na jednej strane a súčasných autorov a autoriek na strane druhej. Spoločne pre ne tiež platí, že neponúkajú prakticky žiadne konkrétne návrhy riešení, až na malé výnimky, akou je spomínaná Luteránova myšlienka neuniverzitnej univerzity (tento termín navrhujem pre jeho koncepciu ako autor recenzie). Mnohokrát ide v podstate len o otvorené vyjadrenie nespokojnosti s panujúcimi pomermi, o intelektuálnu revoltu bez dôsledkov. Zároveň je ich jednotnou črtou aj to, že sa venujú primárne spoločenským a humanitným vedám, pričom tzv. hard sciences ostávajú skôr opomenuté.

Napriek týmto výhradám možno všetky spomínané diela vnímať ako zaujímavý a nepochybne dôležitý príspevok k aktuálnej diskusii o stave vysokého školstva (nielen) u nás. Provokatívnou otázkou však je, či už pre filozofov konečne nenastal čas, aby svet, v ktorom žijú, prestali len rôzne vysvetľovať, ale aby ho už aj začali meniť.

Dalšie použité zdroje

DVOŘÁČKOVÁ, Jana, PABIAN, Petr, SMITH, Simon, STÖCKELOVÁ, Tereza, ŠIMA, Karel a VIRTOVÁ, Tereza (2014): *Politika a každodennost na českých vysokých školách: Etnografické pohledy na vzdělávání a výzkum*. Praha: SLON.

HVORECKÝ, Jozef (2015): *Testament vedca*. Bratislava: Premedia.

KAŠČÁK, Ondrej a PUPALA, Branislav (2012): *Škola zlatých golierov: Vzdelávanie v ére neoliberalizmu*. Praha: SLON.

- KELLER, Jan a TVRDÝ, Lubor (2008): *Vzdělanostní společnost? Chrám, výťah a pojišťovna*. Praha: SLON.
- LISSMANN, Konrad Paul (2012): *Teorie nevzdělanosti: Omyly společnosti vědení*. Praha: Academia.
- LISSMANN, Konrad Paul (2015): *Hodina duchů: Praxe nevzdělanosti – Polemický spis*. Praha: Academia.
- NEWMAN, John Henry (2014): *Idea univerzity*. Praha: Krystal.
- STÖCKELOVÁ, Tereza (2009): *Akademické poznávání, vykazování a podnikání. Etnografie měnící se české vědy*. Praha: SLON.
- ŠIMA, Karel a PABIAN, Petr (2013): *Ztracený Humboldtův ráj. Ideologie jednoty výzkumu a výuky ve vysokém školství*. Praha: SLON.

Marián Sekerák*

SKARBEK, David (2014): *The Social Order of the Underworld – How Prison Gangs Govern the American Penal System*. Oxford: Oxford University Press.

Vězení je specifickým prostředím, institucí, která je řízena na základě formálních pravidel, prostředí, v němž se vyskytují dvě skupiny od sebe oddělených jedinců s rozdílnými zájmy, tedy odsouzení a dozorcí. Z hlediska místní příslušnosti se specifika vězeňského systému od sebe vzájemně pochopitelně odlišují. Mohlo by být očekáváno, že vězeňské prostředí je z hlediska formalizace a neustálé kontroly prostředím zcela bezpečným pro odsouzené ve smyslu jejich rehabilitace. Nicméně někdy je kapacita silnějším faktorem a formální autorita nedokáže efektivně pokrýt množství odsouzených, kteří ve vězení pobývají. Spojené státy jsou prostředím s největším počtem vězňů na osobu v rámci běžné populace. Možná právě tento fakt přispěl ke skutečnosti, že vězeňské prostředí ve Spojených státech se stalo místem plným násilí, v rámci něhož byli odsouzení zanecháni na pospas tomuto prostředí, kde vedle formálně ustanovené autority funguje také neformální vězeňský řád,

v rámci něhož obecně přijímané normy týkající se chování odsouzeného v totální instituci již více neplatí. Proto často odsouzení hledají ochranu sebe samých v rámci participace na životě skupiny uvnitř skupiny odsouzených, entity světa ve světě, a připojují se k vězeňským gangům. Uvažovali bychom o vězeňských ganzích jako o chaotických a neorganizovaných skupinách, byli bychom možná překvapeni, nakolik sofistikované organizované a, co se aktivit týče, regulované tyto skupiny jsou. Za zajímavou, podnětnou a inovativní považují publikaci Davida Skarbeka, která představuje pokus o systematizaci seberegulujících procesů v rámci vězeňského prostředí, analýzu vztahu mezi neoficiálně ustavenými vězeňskými institucemi, a která je současně pokusem o nastínění struktury organizace zločineckých podniků podsvětí.

Autor ve své knize ukazuje, jakým způsobem vytvářejí vězeňské gangy pořádek mezi odsouzenými, jakým způ-

*PhDr. Marián Sekerák, Katedra politologie, Institut politologických studií, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova v Praze, marian.sekerak@gmail.com.